

Zaslepljeni ob navideznem uspehu

Prof. dr. Marko Jaklič

Univerza v Ljubljani

Ekonomska fakulteta

Slovenija je na prvi pogled zgodba o uspehu. Prevzeli smo evro. Mednarodni denarni sklad nas je uvrstil med razvite države. Napovedi gospodarske rasti kažejo, da smo za nekaj prihodnjih let »obsojeni« na stabilno pet odstotno gospodarsko rast, če le ne bo večjih svetovnih pretresov. To sicer ni dovolj za preboj med najbolj razvite, vendar se Slovenci radi prepričujemo, da se počasi daleč pride.

Slovenski razvojni model temelji na veliki intenzivnosti dela. Po najnovejši raziskavi European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (2007) smo Slovenci evropski rekorderji po intenzivnosti dela, kjer so indeks intenzivnosti dela izmerili na osnovi hitrosti dela in zaznavanja pritiskov časovnih rokov za izvedbo dela. Prednjačimo tudi pri ekstenzivnosti dela, saj smo tradicionalno pripravljene delati nadure ali v dodatni »popoldanski« službi.

V zadnjih dvesto letih Slovenci nismo bistveno spreminjali svojega načina življenja. Že v 19. stoletju je moral slovenski kmet pokazati veliko mero iznajdljivosti, da je s pomočjo dodatnega dela na žagah, v rudnikih in nastajajočih tovarnah takratnih gospodarjev preživel na svojem majhnem koščku zemlje. Dvojno delo je postalo naša stalnica do danes. To je postal tudi način delitve tveganj, saj smo morebitne težave v eni dejavnosti nadomeščali z drugimi dejavnostmi, ki smo jih imeli vedno pri roki. Za sedaj nas v takšnem načinu življenja ni pretirano zmotila niti vse večja mednarodna konkurenca, ki zahteva osredotočenost in odličnost v tistem, kar delamo.

Ker nimamo časa, se očitno tudi manj izobražujemo. Slovenija je pod povprečjem EU27 po relativnem številu visoko usposobljenih »belih ovratnikov«. Prav tako imamo

relativno manj visoko usposobljenih »modrih ovratnikov«. Prevladujejo torej nižje usposobljeni kadri, ki pa pridno delajo, da lahko vzdržujemo relativno solidno gospodarsko rast.

Takšna intenzivnost in ekstenzivnost dela ima svoje posledice. Več kot 30% Slovencev sovraži svoje službe, kar nas postavlja v evropski vrh. V vrhu smo tudi po številu bolniških in trendu rasti z delom povezanih bolezni. Stopnja natalitete kot eden najboljših kazalcev »zdravja družbe« je med najnižjimi, za družino in otroke pač mladi ljudje potrebujejo čas in finančno samostojnost.

Koliko časa lahko razvojni model »delati več« še deluje? Cenovna in vse bolj tudi inovativna konkurenca razvijajočih držav je vse močnejša. Mnoge razvite države se uspešno spreminjajo in povečujejo svoj inovativni potencial. Hitreje, kot smo navajeni, bomo morali iskati načine, kako namesto delati več delati drugače (inovativnost v organizaciji in poslovnih procesih) in predvsem, kako ustvarjati tiste proizvode in storitve, ki so za odjemalce bolj privlačni in so za njih pripravljene plačevati višjo ceno. Izhodišče imamo slabo. Le 3,5 % Slovencev se ukvarja s podjetništvom, pa še to je precej nedinamično, kar nas uvršča na rep v EU (povprečje je 5%). Po proizvodih visoke tehnologije smo daleč za povprečjem EU, ki v svetovnem merilu že tako ni najboljša. Smo med najslabšimi pri ustvarjanju novih delovnih mest in hitri rasti podjetij. Vse to so izmerljiva in vznemirljiva dejstva.

Dobri managerji v podjetjih vedo, da je čas za spremembe najprimernejši takrat, ko gre podjetju dobro. Umetnost sprememb je v ustvarjanju »umetnih« kriz. Ali imamo vlado, ki je sposobna (namenoma ali nehote) ustvariti krizo, ki bi mobilizirala ljudi za iskanje novih podjetniških identitet? Analitiki vladnega udejstvovanja v razvitih gospodarstvih ugotavljajo, da so bila sedemdeseta leta prejšnjega stoletja primarno posvečena makroekonomski politiki, da so že v osemdesetih letih postale pomembnejše strukturne politike oziroma reforme (na primer finančnega trga, trga dela, pokojninskih sistemov, sistemov izobraževanja, ...) in da za zadnje obdobje velja, da se vlade osredotočajo na iskanje najprimernejših mikroekonomskih politik oziroma politik spodbujanja

konkurenčnosti in ustvarjanja mednarodno privlačnih pogojev za podjetništvo in inovativnost.

Sedanja slovenska vlada vsaj srednjeročno ni ogrozila osnovnih postulatov makroekonomske stabilnosti. Težko bi ji očitali nedejavnost na področju strukturnih reform. Čeprav je sveženj reformnih ukrepov vsaj medijsko doživel neslaven konec, pa nekateri ministri nadaljujejo s svojim reformami. Te dajejo vtis, da so slabo premišljene, brez prave analize stanja, ciljev in osredotočenosti v izvedbi ter kot take rojevajo veliko nezaupanje. Ni jasno, kaj želijo doseči z zdravstveno reformo, kaj želijo doseči v šolskem sistemu in še posebej na področju visokega šolstva. Bolonjsko reformo visokega šolstva je resorni minister zavozil že na njenem začetku. V vzdušju nezaupanja med pogajalskimi partnerji bo težko doseči prepotrebne reforme na trgu dela v smeri večje »varne prožnosti« (flexicurity). Gre za reformo, ki bi jo lahko dosegli, saj je po mojem mnenju bolj v interesu sindikatov in zaposlenih kot delodajalcev.

Spremembe so potrebne vendar v razvitih demokratičnih družbah niso možne, če že od samega začetka pri pripravi sprememb ne sodelujejo najpomembnejši akterji sprememb v praksi. Mogoče bi naši vladarji pogledali v skandinavske države ali na Nizozemsko, kako se tam lotevajo uspešnih reform in kako tam deluje »učeeča se družba«. Že prejšnje slovenske vlade so trpele za sindromom »naredi sam«, sedaj je še slabše. Kot da gredo ministrom poleg civilne družbe in pol-javnih institucij (če slučajno niso pod nadzorom njihove politične opcije) na živce še lastne institucije, katerih namen je strokovno in transparentno koordiniranje med politiko in končnimi izvajalci. Med tem ko tehnološke agencije kot sta Vinnova na Švedskem ali Tekes na Finskem predstavljajo enega najpomembnejših kamenčkov v mozaiku njihove inovativnosti in gospodarske uspešnosti, pa je slovenska Tehnološka agencija (TIA) našim ministrom odveč. Absurdno je, da minister javno obračunava z agencijo, za katero je odgovorna vlada. Če ni dobra, naj pravočasno zamenja vodstvo ali pa institucijo preprosto ukine.

Če nis(m)o sposobni kakovostnega vladanja, je veliko boljše, da se vladne službe in javne agencije zmanjšajo oziroma ukinejo, davkoplačevalce pa se temu ustrezno razbremenijo.

Še vedno sicer upam, da bi bili lahko sposobni zavestnega koordiniranega pristopa pri spremembah. Ne le skandinavske tudi ostale gospodarsko uspešne države namreč dokazujejo, da je ravno sposobnost družbenega organiziranja za proaktivne spremembe ena najpomembnejših konkurenčnih prednosti držav v vse bolj globalni tekmi med njimi.

Posebno zgodbo naših strukturnih reform predstavlja privatizacija. Ta še kar traja, kar dokazuje, da je za politiko zelo trd zalogaj. Najlažje bi bilo, če bi država ob postopni prodaji s pomočjo mednarodnih razpisov zasledovala cilj doseganja najvišje cene. Vendar je smotrno, da vlada in njeni skladi poleg primerne cene iščejo takšne lastnike, ki bi na slovenskih tleh dolgoročno zagotavljali poslovno aktivnost z visoko dodano vrednostjo in plačevanje davkov v proračun. Negativen stranski učinek te logike je takšno zasledovanje »nacionalnega interesa«, kjer se »slovenskost« lastnine išče v ozkem krogu »prijateljev« in dolžnikov tudi za čas, ko stranka ne bo na oblasti.

Nezaupanje do privatizacijskih potez sedanje slovenske vlade v največji meri izhaja iz dejstva, da so na ključne nadzorne in vodstvene položaje nastavili ljudi, za katere je bolj kot strokovna usposobljenost in neodvisnost pomembno, da so »njihovi«. Kako naj si drugače razlagamo dejstvo, da vlada za glavnega nadzornika Skimarja, ki ima v lasti že dolgo obledeli nacionalni ponos Elan, postavlja politika dvomljivega slovesa in brez pomembnejše potrditve v gospodarski praksi. Kako si razlagati dejstvo, da nadzorniki dajo nezaupnico upravi ljubljanskega letališča na isti seji, ko potrdijo njeno strategijo do leta 2015. Lahko da obstajajo tudi strokovni razlogi za njeno razrešitev, vendar le-ti očitno, podobno kot tudi pri mnogih drugih primerih, ne vodijo ravnanja nadzornikov.

Ob vsem nezaupanju pa je sedanja vlada sposobna velikih prodaj tujim kupcem brez večjega nasprotovanja javnosti. Slovenska industrija jekla je prodana ruskemu kupcu. Podobno se očitno dogaja s Petrolom, ki mu je politika v preteklosti omogočila prevladujoč položaj na slovenskem trgu. Težko je odgovoriti, ali je čas za prodajo pravi in ali so kupci pravi. Zaupati moramo tistim, ki se za naše zaupanje ravno ne trudijo. Celó bivši zagovorniki »nacionalnega interesa« so obmolknili, kot da so obupali nad

politiki in sprejeli, da se privatizacija bivšega ljudskega premoženja zgodi čim prej, pa naj bo lastnik kdorkoli.

Državni skladi nakazujejo željo po umiku iz nekaterih manjših podjetij. Lepo je videti, da obstajajo slovenski strateški lastniki, ki so pripravljene plačati kar velike denarja za posamezna podjetja (primer Jelovice). Vendar je tu dogajanje še posebej prepočasno. Tam kjer pravih interesentov za podjetja ni, bi morala država oblikovati transparentne in spodbujevalne sheme managerskega odkupa oziroma odkupa podjetij s strani zaposlenih. Čeprav so slednja možnost pri nas omenja kot najslabša (negativen primer Iskra Emeca, kjer je bila družba pooblaščenka večinska lastnica podjetja), pa nekatera tuja podjetja (na primer dansko podjetje Unimerco) dokazujejo, da je lastnina zaposlenih lahko zelo primeren odgovor na izzive globalne konkurence, če je seveda vodenje pravo. Ravno primer Iskra Emeca potrjuje, da se mora država čim prej umakniti iz lastništva podjetij, saj očitno ni sposobna zagotoviti ustreznega prestrukturiranja zavoženih podjetij. Z velikimi javnimi denarji običajno le podaljšuje agonijo.

Še vedno je nejasno delovanje vlade ob morebitni privatizaciji NLB, NKBM in še nekaterih delov finančnega sektorja. Kot kaže skuša vlada z »žrtvovanjem kmetov« zavarovati kraljico ter mogoče celo s povezovanjem NLB in zavarovalnice Triglav oblikovati »nacionalnega šampiona«. Pri tem uporablja argument finančne stabilnosti in nadzora, ki pa ne vzdrži resne presoje. Na sploh ni jasno, zakaj naj bi država v posameznih podjetij zadržala zlato delnico ali 26% delež. Država lahko vedno zagotovi javni interes (ne interes politikov!) s primerno regulativo, tudi v primeru občutljivega igralniškega ali finančnega sektorja. Če želi, lahko dolgoročni razvojni interes zagotavlja s pomočjo sodobne državne razvojne banke (kar NLB kot komercialna banka ne more biti) po zgledu kapitalsko najrazvitejših držav. Nastavke za kaj takega že ima v Slovenski izvozni družbi, ki je letos zaenkrat zgolj formalno postala tudi razvojna banka.

Ne glede na negotov občutek, ali strokovno vprašljive privatizacijske komisije, vodstvu KADa in SODa ter nadzorniki in uprave politično nadzorovanih podjetij dosegajo najboljše pogoje ob prodaji javnega premoženja, ocenjujem nekoliko pospešeno

privatizacijo kot pozitivno. Po 18 letih je pač že čas, da nas ta tema preneha okupirati in da se politika umakne iz odločanja v podjetjih. V tem času se je utrdila kar pomembna slovenska lastniška in managerska struktura, pa tudi prodaje tujcem so se izkazale za uspešne poteze. Še najboljša potrditev tega je podjetje Danfoss Trata, najslabša pa med bolj poznanimi verjetno Tobačna tovarna. Skrbi možnost, da bi politika upočasnila ta proces. Glavni politični akterji kot da so se že dogovorili za veliko koalicio po letu 2008, kar bo še povečalo število »politikov«, ki bodo želeli svoje »zvezdnitvo« s politično močjo dokazovati v gospodarstvu.

Bolj kot možne negativne posledice premalo preišljene ali »prehitre« odprodaje javnega premoženja me skrbi, kaj bomo naredili z denarjem, ki nam ga ponuja evropska finančna perspektiva 2007-2013. Gre za potencialno prerazdelitev več kot 4 milijarde evrov. Slišati je, da slovenska birokracija izgublja ugled in lobistične položaje v Bruslju. Zaskrbljujoče je, da slovenska vlada ni vzpostavila primernih mehanizmov za strateško osredotočanje oziroma iskanje za slovensko razvojno specifiko najprimernejših projektov. Zaenkrat med njimi prevladujejo investicijski projekti z dvomljivim vplivom na razvojni potencial družbe. V uvodu smo nakazali, da je ena največjih ovir za slovenski inovativni preboj ravno slaba strokovna usposobljenost zaposlenih na vseh ravneh (od managerjev do tistih z najnižjo stopnjo formalne izobrazbe). Prav lahko se nam »zgodí« Portugalska, kjer so v gospodarsko krizo zašli tudi zato, ker niso znali uporabiti evropskega denarja za »mehke« projekte povečevanja globalno konkurenčnih kompetenc njihovih državljanov.

Slovinci smo v zgodovini pokazali neverjetno sposobnost preživetja ob velikih zunanjih šokih. Menjave držav in vladarjev, revolucije, izgube trgov in nedomišljene reforme smo presegali s pomočjo v osnovi nespremenjenega razvojnega modela, ki je zagotavljal veliko mero stabilnosti ne pa tudi hitrega razvoja, kot so ga doživljale najbolj razvite države. V tem modelu so vlada in formalne institucije največkrat igrale vlogo motečih dejavnikov, ki se jim je Slovenec spretno izogibal. Očitni so znaki »pregrevanja« tega modela. Še imamo čas za proaktivne rešitve, preden bo račun previsok. Za kaj takega bi

potrebovali vsaj en ali dva mandata dobre vlade, ki bi znala in želela doumeti, kaj sme in mora ter česa ne sme v pogojih sodobnega globalnega gospodarjenja.